

”Olek, mitä pahaa se taikina
unissa tietäisi.”

Unet ja enteet Maria Jotunin
proosassa

I

Maria Jotunin teoksille on ominaista tarkkapiirteinen, realistinen, monesti puhemuotoinen kerronta, joka vähäistenkin ulkonaisten havaintojen kautta valottaa ihmissuhteita ja henkilöiden, varsinkin naisten, psykologisia ja moraalisia ongelmia. Ihmiset ovat usein tietoisia tekemisistään, valppaita ja – öiseenkin aikaan – valveilla. Romanttiseen kuvaukseen viittaavaa unen ja unennäön ainesta ei hänen teoksistaan juuri ole havaittu eikä etsittykään. Toimeliaisuutta ja puheen tärkeyttä korostavan kerronnan sisään lomittuu kuitenkin monella tavalla ihmisen vuorokautinen rytmi: herääminen, valveillaolo, nukkuminen ja unet. Jotunin ensimmäinen julkisuuteen päässyt tuote, kouluai-neeksi kirjoitettu ”Herääminen” (Wiipurin Sanomat, helmikuu 1899) jo osoittaa hänen huomanneen, että vuorokauden rytmien vaihtelusta tulee kirjallisuudessa helposti psykologiaan painottuva metafora. Nuoren tytön ”raukea” katse tavoittaa ihanan eteläisen maiseman takaa havahduttavan ja syyttävän näyn ihmisten itsekkyydestä ja eriarvoisuudesta ”mustien muistojen hengettärien” ryöpyttämänä. Todellisuuteen herääminen saa kylmän hien nousemaan hänen otsalleen ja itsesyytökset kalvamaan omaatuntoa.

Nukkumisen ja unennäön kuvaukset toimivat Jotunin proosassa monenlaisissa tehtävissä. Nukkuminen jäsentää ja katkoo tapahtumien aikajanaa ja voi myös aiheuttaa muutoksen suhteessa aikaisemmin tapahtuneeseen. Ei ole satumanvaraista, millaisissa kohdissa kerronta keskeytyy henkilön nukahtamiseen, kuka nukkuu ja millaiseen yhteyteen nukkuminen ja uni asetetaan. Toi-

sena ratkaisuna on unen käyttö psykologisen kuvauksen syventäjänä tai tiivistäjänä tai paljastamassa seikkoja, jotka muuten jäisivät ääri viivoja vaille.

Maria Jotunin esikoisteokseen *Suhteita* (1905) sisältyy novelli ”Uni”, jolla on selvät yhteydet symbolistisen taidekäsityksen näkemykseen. Uni ja todellisuus asettuvat siinä vastakohtiksi. Novelli alkaa ikään kuin valveilla olijan kommenttina: ”Hän oli pakenevinaan – –” Sen jälkeen seuraa unen kuvaus, jossa esiintyy joukko uusromantiikalle tyypillisiä runollisia kuvia: pimeys, kodittomuus, kuolema, verinen sydän, pääkallot ja haudan hiljaisuus, kivettynyt hymy.

Uneen sisältyy dialogikohtaus, joka vahvistaa sen, että kertoja on nainen. Hänelle mies on takaa-ajaja ja ristiriidan syyksi paljastuu lapsettomuus – mies ei ole kyennyt antamaan hänelle siementä. Veristä sydäntä kädessään puristaneen hän yrittää ponnistella kohti uutta elämää, mutta voimat uupuvat ja hän vaipuu haudan kosteaan hiljaisuuteen.

Novellin loppu kuvaa heräämistä ja antaa unelle tulkinnan, joka tuo lisäsvyjä lapsettomuuden tragiikkaan. Nainen tunnustelee kädellä laihoja kasvojaan: ”Samaa untahan oli ollut koko hänen pitkät elämänsä.” Suhde mieheen on jäänyt kehittymättä, jokin este on hänen omassa kyvyssään kokea ja tuntea.

Kuolema jää unen puolelle, mutta itse elämä tuntuu levottomalta arvoitukselta, jonka ratkaisuun ei avainta löydy. ”Elämän jumala” ja ”Elämä!” ovat kuin sisäisinä hätähuutoina kehystämässä ahdistunutta pohdintaa: ” – – koko elämä näytti hänestä alentavalta erehdykseltä, päämäärättömältä taipaleelta – elämä ilman tehtävää, ilman tarkoitusta, ilman rakkautta.” Kuitenkin elämän arvoitus raottuu hetkeksi, ja katkeruuden sijasta lopputunnelmana on jonkinasteinen ymmärrys ja sen tulkina heikko hymy.

Rakkautta-kokoelman (1907) novellissa ”Herman” nimihenkilö tarkkailee aamuvalossa nukkuvaa rakastettuaan Aliinaa, jonka tyynyllä lepäviin hiuksiin auringon säteet särkyvät. Kohtauksen pehmeään runollisuuteen sekoittuu koominen vivahde, kun Herman katsoo Aliinan viehättäviä kasvonpiirteitä miehisen tyytyväisenä ja hyväksyvästi, pohtien samalla itsekseen, mitä liikunee tämän otsan takana: ”Eipä paljoakaan, ja mitä se sitten haittasi.” Hermanin iloa häiritsee kuitenkin neidon raollaan oleva suu, jonka hän suudelmallaan sulkee: ”Sepä se oli se suu. Nyt se on kiinni.” Koko kohtaus on kuin valoisa sivuteema vähitellen traagiseksi kääntyvässä ihmissuhteessa.

Raskaana ja synkkänä uni hallitsee kerrontaa saman kokoelman novellissa ”Unta!” Jo otsikon huutomerkki paljastaa emotionaalisen voiman. Jotuni nostaa pääasiaksi sen, mistä on puute. Unettomana ja ahdistuneena juopuva vaimo kelaa elämänsä onnetonta tarinaa itsekseen, halvautuneen miehensä ilmeettömien silmien edessä. Raaka monologi on tulvillaan sovittamatonta kärsimystä ja kirvelevää tuskaa, jota voi lievittää vain toisen kuoleman odotuksella ja kiduttavilla kuvitelmilla. Juopuneen itseironia välittyy myös kielen kautta: ”Saarroksissa, se on hauska sana, saarroksissa, ha-ha-haa.”

Novellia hallitsee viiltävä yksinäisyyden tunne, johon sisältyy elämän suuri vääryys: "ettei minulla ole ketään, kenen luo mennä, kenelle sanoa, että nyt olen minä voittanut". Onnea ei ole liennyt hänen elämäänsä, eikä vapauttavaa unta tule:

Minä huojutan päätäni öisin – tuntikaudet, huojutan ja huojutan – päässä siellä polttaa loppumaton tuska.
Uni ei helpota minua – uni ei helpota minua – – Enhän minä muuta p y y -
täisikään – hiukan unta, unta!

Monet Jotunin henkilöistä vertaavat elämää uneen, milloin kadotetun onnen, milloin uhkaavan painajaisen kaltaiseen. "Ihmisen elämä on kuin raskas uni", toteaa "Veripäivinä"-novellin traaginen Veera kokoelmassa *Kun on tunteet* (1913). Ja vaimonsa menettäneen Tahvo Tuomaisen surussa "kuin uni haihtuu vain kaikki, haihtuu omakin elämä".

Temaattisena kehittelynä tämä ajatus hallitsee novellia "Untako lienee", jossa päähenkilö jälleen monologin muodossa kertoo elämänsä kulkua ja erehdyksiä – kuuntelijana "herttaisa kasvinkumppani", jonka hallussa nyt on entinen kotitalo. Unenkaltaisuus ilmenee kertojan passiivisuutena, kohtaloon alistumisena, kyvyttömyytenä puuttua elämän kulkuun: "Sitä kun mihin ryhtyy, hiljalleen sitä tietä sitten eteenpäin luisuu. Kun yhden askeleen astut, astut kohta toisen ja niin se menee." Uni edustaa kadotettua elämää ja onnea, mutta myös ahdistusta ja onnettomuutta.

Kertomuksessa "Martinin rikos" (1914) äitiä ja tyttärtä lähentävät unet ja enteet. Yhdessä he etsivät tietä arkitodellisuuden hallintaan. Menneen yön valvotut tunnit ja uni kehystävät pitkäköö, kahden luvun mittaista johdantoa:

'Mitäpä unta näit', kysyi äiti Annalta ja istuutui sängyn laidalle ja otti Annan jalan käteensä.
'En sanottavia.'
'Et sanottavia.'
'Mitäpä sinä itse?'
'Minä? Mitä lienee ollut, ikäviä, en muista. Mutta missä ovat kortit, katsootaanpa päivän tapahtumia.'

Äitikään ei pysty hallitsemaan elämää, jonka hän näkee pahana unena, vierautta ja syyllisyyttä täynnä. Passiivinen voimattomuus hallitsee Annan veljen Alvarin tuhoutuvaa elämää. Nihilistisen selkeästi, mutta kuin unessa hän näkee tiensä alamäen: "Ei ollut eroa pahojen ja hyvien tekojen välillä, ei ollut väliä sillä, mitä tietä kulkui. Ei ollut vapautta valita edes teitensä, meni niin, kuin oli luotu menemään." Nukahtaessaan hän vajoaa kuin olemattomuuteen, hetkelliseen vapauteen ajatuksen, tahdon ja tunnon ikeestä.

II

Arkielämässä (1909) uni kuuluu ihmisen luonnolliseen ja terveeseen elämänrytmiin. Se on sekä virkistystä tuova lepovaihe, sopiva jäsentelykeino kerronnassa että kurkistus ihmisten mielen sopukoihin. Ensimmäisen ja toisen luvun erottaa toisistaan vaeltavan kulkurin, ”pappi” Nymanin uni. Ennen pitkää hän nukahtaa uudelleen. ”Vaan kauan ei hän saanut nukkua. Jokin hyönteinen pisti häntä niskaan ja hän heräsi.” Uni ja lepo kuuluvat yhteen: pihanpientareelle kellahtaneen miesväen turruttaa auringon lämpö ”ja untapa vetivät he pitkissä kuorsauksissa”.

Saunahauteiden uuvuttama ukko Koppelmäkeläinen nukkuu nahkastensa alle, Nyman nukkuu karsinapenkillä ja herää kirkkaaseen nauruun, kertoo unitarinan ja nukahtaa heinille uudelleen ja herää viimeisen luvun alussa silmäilemään nukkuvaa väkeä. Levollinen harras näky yltää kauas: ”Kirkkaana kuin luomispäivän ensi aurinko kohosi päivän kultainen kerä ja tervehti nukkuvaa maata. Sunnuntaihartaana seisoj luonto kirkkaassa aamujuhlassaan. Ei ääntä kuulunut vielä. Kaikki lepäsi.”

Uni on myös alue, jossa kansanomaiset uskomukset kukoistavat ja josta voidaan etsiä selityksiä selittämättömälle. Nyman oivaltaa myös, että unen voi keksiä, ja hän kertoo uninaan raamatullisävyisiä sepityksiään. Innostus omiin kuvitelmiin on niin suuri, että kun Nyman maalailee taivaallista tulevaisuutta koko talonväelle, nämä rupeavat epäilemään hänen laskettelevan palturia:

’Sen vippelkonstia se oli koko juttu. Ei suinkaan se sitä unta siinä nähnyt’, sanoi Liisa.

’Että etkö olisi sitä unta nähnytkään’, kysyi Filemoni. ’Tämä Liisa kun väittää, ettei sinussa ole miestä edes toden puhujaksi.’

Unien ennusvoimasta ja merkityksestä käy keskustelu ruokapöydän ympärillä. Unista tulee mahdollisuuksien maailma, yhteisen kuvittelun väline. Jotuni tavoittaa lämpimästi yksinkertaisen ihmisen herkkyyden ja kuvaa heidän uskoaan ylikuonnollisiin asioihin koomisiin sävyin, puhekieltä tyyllitellen: ”Kyllä näin unta monta ja ennettä monta, ennenkuin miesvainaja täältä läksi. Nyt tapahtuu jotakin’, sanoin minä.”

Unet tuovat kertomukseen mukaan myös henkilöitä, joista ei muuten saada tietääkään. Näin unimaailma saa ikään kuin oman kerrostumansa; tässä kerrostumassa elävät räätäli Ketaraiset, Anna Kattaiset ja Istolan ukot paalutavat kukin *Arkielämän* toimivien henkilöiden elämämpiiriä ja rajaavat heidän tietämystään ja kiinnostustaan. Lienaa, joka itsekin näkee unia, käytetään taitavasti kertomaan Turulan Annasta, joka unessa näkee enteenä lastensa hukumisen. Sen lisäksi, että unikertomus avaa hiljaisen, tumman vireen ja vakaavoittaa keskustelua, se on myös tyyllillinen taidonnäyte: ”Oli ollut olevinaan outo, kuulas järvi, jota sanoi soutaa lirkutelleensa. Ja kun oli katsonut pohjaan, niin siellä näki kaksi lasta leikkimässä. ’Kas, Anna ja Paavali’, sanoi

unissa sanoneensa, kun tunsi lapset omikseen. Vaan nämä viittasivat kädel-
lään hänelle, että pysyä hiljaa." Lasten kohtalo ja epätavalliseksi kuvatut sää-
olot tuovat mieleen parikymmentä vuotta myöhemmin syntyneen novellin
"Jouluyö korvessa", johon *Arkielämästä* punoutuu muitakin säikeitä.

III

Kun *Arkielämässä* unen ja sen ymmärtämiseen soveltuvan todellisuuden väli-
nen yhteys on suora ja yksinkertainen, alkavat Jotunin myöhäistuotannossa
unet saada yhä useammin merkityksen siitä, että niille etsitään tulkintaa ja ne
asetetaan vertauskuvalliseen asemaan. Tämän kehityksen voimakas kärkikohta
on keskeneräiseksi jäänyt näytelmäluonnos "Elämä ja kuolema" (1918–20?),
jonka nimessä voi nähdä molemmat ääripäät unen ulottuvuuksista: elämä une-
na, kuolema unena.

Näytelmän esi- ja jälkinäytökset sijoittuvat kuoleman valtakuntaan, jossa
nuori tyttö liikkuu "unissakävelijän tavoin". Perusratkaisu tuo mieleen Strind-
bergin *Uninäytelmän* rakenteen: päähenkilö lähetetään maan päälle kokemaan
naisen ja äidin tuskaa. Lopussa unimaailmaan palaa hänen poikansa, se, mikä
hänelle on rakkainta maailmassa. "Elämä ja kuolema" yhdistää fantasian, unen
ja realismin tavalla, joka ennakoii Jotunin taiteellisia ratkaisuja hänen tuotan-
tonsa loppukauden näytelmissä, suurissa novellissa ja *Huojuvassa talossa*.

Yritykset unien tulkitsemiseksi voivat saada koomisenkin vireyksen. *Tyttö
ruusutarhassa* -kokoelman (1927) kirjenovellissa "Onnellinen Heliina" maa-
töllistä kaupunkiin kirjoittava sisar kuvailee näkemäänsä unta: "Sellaista veh-
nätaikinaa oli olevinaan mökin nurkat täynnä, ja isä kantoi sitä juoksevaa tai-
kinaa sylissänsä ja holvasi sillä mökin päältä päin, niin että se oli vasta kuva-
tus. Hyi tokkiinsa, pahaa se tietää." Mutta kokenut kaupunkilaisisar antaa
vastauksessa oman tulkintansa: "Olek, mitä pahaa se taikina unissa tietäisi,
kissanjaljoja! Oletpa sinä taikauskoinen. Naintaa se muuten merkitsee, jos
tahdot tietää." Ja "Käärme paratiisissa"-novelli kiteyttää yhden onnistuneen
unen perusedellytyksistä: "Miehen kukkaro on se päänalunen, jolla kaikki hyvät
unet nähdään."

Hallitsevana *Tyttö ruusutarhassa* -kokoelmassa on kuitenkin unen, elämän
ja kuoleman keskinäinen läheisyys, niiden samalla erottamaton ja vapauttava
suhde. "Kuvakudos"-novellin tilityksessä latautuu kiihkeä tunne elämän ar-
voituksen pohdiskelusta. Ajatus aaltoilee elämän unenkaltaisuuden ja todelli-
suuden välillä:

Olkoon elämä tyhjä näköhäiriö, erehdys, sanon, kunhan odotan, häipyy se
olemattomiin kerran. Jos se on uni, onhan herääminen siitä odottamisen
arvoinen ainakin. – –

Untako? Ei! Minähän vapisen tuskasta. Tunnen joka hermoni kaipuun. Tämä
on elämää!

Miltei samoja ajatuskulkuja sisältyy kokoelman niminovelliin, jossa kuoleman odotus ja sen jälkeen seuraavat toimet saavat aluksi realistisen, vähitellen voimakkaan runolliseksi käyvän ilmaisun. Ajatukset ja unikuvat sotkeutuvat toisiinsa kuolevan mielessä. Uni muuttuu houreeksi, ja tiedottomuus ja valvetila seuraavat toistaan tiheästi. Uneen liittyy äänetön vuoropuhe, jossa kuoleva sisar on kuulevinaan toisen puheen ajatuksissaan: ”Hän muisti entuudestaan tuon äänen, sehän oli kevytmielinen ja kylmä, aina vailla tunnetta.” Tämänkaltainen ajattelu ja mielen sisäisessä maailmassa tapahtuva kerronta ja vuoropuhe hallitsee sittemmin *Huojuvaa taloa* Lean kautta kuvattuna. Kristilliset kuva-aiheet ristinkannosta, orjantappurakruunusta ja käsien läpi lyödyistä nauloista päätyvät kuoleman ja unen yhteyttä kuvaavaan repliikkiin, jossa kaikuu Jeesuksen sana Jairuksen tyttärestä: ”Kuoliko hän? – Ei, hän nukkuu.”

Lapsuus nousee unen läpi kuin viesti kauan sitten eletystä:

’Pienokainen’, hän kuuli äänen tulevan kaukaa, ’nukutko jo?’ Hän ei nyt jaksanut avata silmiänsä, vaan hän koetti sanoa: ’Nukun.’ Kukahän kysyi? Sehän oli äidin ääni. Äiti kysyi, nukkuiko hän. Hän oli lapsi ja lepäsi pikku vuoteessansa ja oli nukkuvinaan ja äiti kumartui hänen ylitsensä ja epäili, nukkuiko hän. Häntä huvitti petöksensä ja hän kuiskasi: ’Äiti.’

Eräässä *Jäähvyäiset*-kokoelman (1949) aforismissa Jotuni myös korostaa, että viimeisten hetkien tullessa kenties kaikkein arvokkainta ovat lapsuuden muistot; muu elämä ”erehdystä vain”. ”Tyttö ruusutarhassa” -novellin uni-kohtaukset ovat vahvasti tyyliteltyjä ja hienopiirteisiä. Ne kertaavat elettyä elämäntarinaa ja vahvistavat ”petoksestaan huvittuneen” päähenkilön kuvaa.

IV

Jotunin suuressa romaanissa *Huojuva talo* (1963) tiivistyy näkemys elämästä painajaisunena. Mutta se ei ole romaanin lopullinen tai ehdoton totuus. *Vaeltaja*-kokoelman (1933) mietelauseessa Jotuni antaa opastusta lukutapaan: ”Jos elämäsi on kuin raskas painajaisuni, jonka juoksua et itse määrää, on sinun joko ponnisteltava itsesi hereille tahi valittamatta vaiettava, sillä heikkoutesi todistajana on maailma säälitön.”

Kertoja käyttää jälleen unta ja nukkumista terästääkseen henkilöiden – ja lukijan – valppautta. Romaanin alussa Evert Horn herättelee vaimonsa ja tyttärensä Lean ihailemaan romanttisen sadunomaista maisemaa, johon seuraavassa hetkessä kuitenkin jo sekoittuu levoton sivuääni, pelko Evertin juomisesta.

Avioliitossaan tohtori Eero Markun kanssa Lea joutuu kokemaan unettoisuuden tuskan, alistumisen jopa näkemään nälkää. Nälkä tunkeutuu hänen uniinsa: uni vehnätaikinasta, joka ”Onnellisessa Heliinassa” tulkitsee ”nain-

taa", yhdistyy nyt ruuan niukkuuteen kuin "pahanhengen houkutus". Vähitellen Lea alkaa kotona kulkea kuin unisissaan; Jotuni alleviivaa tätä ympäristön tukahduttavaa vaikutusta kuvatessaan Lean käyntiä hotellissa tapaamassa siirtaahan: "Ja hyvä oli, että ympäristö täällä oli tällainen outo, se pakotti hänet hereille, unenomainen tila hävisi."

Väkivaltainen aviomies muuttaa kodin ja heidän suhteensa luonnottomaksi. Heidän yhteinen elämänsä tuo välillä mieleen teatterin, välillä unen tai luonnolliset mittasuhteet vääristävän lumouksen. Tässä unenomaisessa tilassa Eero ilmestyy kauhistavimmillaan, alkuaikojen tuhoavana hirviönä. Lean ajatuksissa primitiivinen raivoava puoli-ihminen "kertaa kaukaista unta. Eikä se ole untakaan, se on hänessä todellista elämää vielä, tiedottomana ehkä --".

Unen ja valveen tilat sekoittuvat traagisesti, kun Lea Eeron pahoinpitelyn seurauksena menettää kolmannen lapsensa. Kun kuollut lapsi nostetaan jäähyväisiksi hänen viereensä, häntä kauhistaa unen ja kuoleman samankaltaisuus: "Näytti kuin se nukkuisi vaan, silmien välissä oli ryppy, ikäänkuin se ajatteli ja tahtoi ainaseksi jäädä ajattelemaan. Sen sinertävät kädet olivat nyrkissä ja ne olivat sydäntäsärkevät pikku puseron hihoissa, joita paidan pitsit reunustivat. Pää oli kallellansa olkapäätä vasten. Mies oli niin väsynyt, ei, enemmän, hän oli kuin nähnyt kaikki." Unenhorteessa Lea tuntee nousevansa kuolleen lapsen kanssa ylös avaruuteen. Hänet täyttää sama olemattomuuden tunto, josta Alvar "Martinin rikoksessa" uneksui.

Huojuvassa talossa näkyy myös, että Jotuni on perillä unien psykoanalyttisesta paljastavuudesta. Hän antaa Eeron kertoa oman unensa ja lisätä sitten: "Siinä olisi psykoanalyttikolle selvä uni." Unen sisältö liittyy lapsen murhaan ja sen salailuun, Eeron julkisuuspeleihin ja hänen itseymmärykseen: "'Jospa pitää paeta maasta pois', ajattelin. 'Silloin ne huomaavat, että olen maankavaltaja ja luulevat, että olen salaisia tiedonantoja myynyt viholliselle. Ei kuin kuulla otsaan', päätelin. 'Jos pakenen, se sama sielläkin odottaa', ajattelin. 'Mitenkäs minä tällaiseen olen sotkeutunut', ihmettelin, 'minähän olen sivistystyön tekijä ja niin edespäin', mietin kirkkaasti ja siihen heräsin.'"

Lealle valkenee Eeron "alitajunnallinen hätä", mutta itse unen kuvaus on osoitus tarkasta itsehillinnästä: arvelin – ajattelin – päätelin – ihmettelin – mietin puhuvat kaikkea muuta kuin kaoottisesta suhteesta nähtyyn ja kuvattuun.

V

Lealla on romaanissa kolme perusteellisesti kuvattua unta. Kuten suuri osa romaanin kerronnasta, ne esitetään ilman minkäänlaista varausta niiden uskottavuudesta. Kaikki unet ovat romaanin jälkipuolella luvusta XXII eteenpäin. Isoisä ja isä ovat tärkeitä henkilöitä. Ensimmäisessä unessa, jonka Lea

näkee sairaalassa lapsensa kuoleman jälkeen, hän kulkee yhdessä isoisän kanssa kultaista maantietä kuultavien järvien välissä kevyesti liidellen. Selitykseksi kerrotaan, että näin kulkevat kuolleet. Tieltä tullaan mustaan kiiltävään tupaan. Penkin päässä istuva isä antaa merkin, jonka ymmärrettyään Lea alkaa juosta pois kiireesti lastensa luo. Unen lopussa Eeron suuret kädet painavat häntä maan alle, mutta kuolemanhädässä Lea huutaa ja näkee herätessään ystävänsä Auliksen.

Uni on helposti ja yksinkertaisesti tulkittavissa; ainoa erikoispiirre on tuvan lattialle valonsäteistä syntyvä kirkas neliö, jonka keskellä leikkii kuollut poika.

Toinen uni tapahtuu sen jälkeen, kun Eero on yrittänyt maalla hukuttaa Lean ja hän sairastuu kuumeeseen. Unensekaisessa horrostilassa hän siivoaa nurkista likaa ja ottaa sitten vastaan vieraita, isoisän ja isän. Heidän keskenä viriää keskustelu sukupolvien suhteesta ja perinnöllisistä tekijöistä. Unikohaus on rakennettu vuoropuheen varaan, ja siinä Lea saa isän ja isoisän kautta vihjeen, että hänen pitäisi erota Eerosta. Tilanne muistuttaa enemmän muistiinmerkittyä hälinää ja riitaa kuin unta. Se heijastaa Lean kärsimystä enemmän kuin selvittää sitä.

Kolmas uni on koko teoksen avainkohtia; se viittaa suoraan romaanin nimeen ja laventaa sen merkityksen. Lea muistelee yöllistä untaan päivänä, jolloin hän on tehnyt ratkaisevan päätöksen ja vuokrannut takaisin entisen lapsuudenkotinsa ja kaupan. Edellisenä päivänä Eero on kertonut oman unensa, paljastanut jälleen kerran uskottomuutensa ja sitten lähtenyt. Lean uni kertoo kuin upotuksena pienoiskoossa koko tarinan:

He olivat menevinään lautalla alas kohisevaa virtaa. Lautalla oli jonkinlainen suoja, talo, joka huojui, kun virran vesi kuohuissa löi lautaa. Eero hoiti peräsintä, ja hän, Lea, piteli Tyttiä sylissänsä ja koetti vahtia, etteivät lapset putoaisi virtaan. He syöksyivät eteenpäin vinhaa vauhtia, metsät ja kalliot virran molemmilla puolin vilahtelivat heidän sivuitsensa. He syöksyivät synkkään koskeen, jossa vesi korkeina, uhkaavina ryöppyinä uhkasi kaataa heidät. Lautta vapisi, talo huojui, se irtosi liitoksistaan. Yhtäkkiä he syöksyivät kuin nielevään kuiluun. Eero viskasi pois peräsimen ja hyppäsi veteen ja katosi. — —

Tästä ydinunesta ja sen taidokkaasta sijoituksesta rakentuvat yhteydet sekä tulevaisuuteen, Lean lujittumiseen ja itsenäistymiseen, että menneeseen, vihreäksi pölyksi murentuneeseen morsiusseppeleeseen ja oudosti vääristyneeseen nuoruuden valokuvaan.

Jotunin viimeisessä proosateoksessa, keskeneräiseksi jääneessä romaani- luonnoksessa *Evakuoidut* (julk.1980) unen rakenteet sulautuvat erikoisella tavalla todellisuuteen. Koko romaanin aika pommituksineen, pelkoineen ja aavistuksineen muistuttaa pitkää painajaisunta. Päähenkilönä on vanheneva nainen, Anna, epäonnistuneeseen avioliittoonsa kahlittu kolmen pojan äiti. On kuin päähenkilön tajunta kuumeisesti taistelisi saadakseen unen ja val-

veen erotetuiksi toisistaan. Unessa ilmenevät pelottavat tilanteet saavat jatkukseen pohdiskelua tai kuviteltuja keskusteluita. Romaaniluonnoksen tuskallinen monologisävy ei tästä juuri lieviy.

Unet ovat syventäviä tai avartavia muunnelmia Annan hädästä. Näky vanhemman pojan paluusta henkisenä sotainvalidina osoittaa syytöksillään ja katkeruudellaan, miten vaikeaa Jotunin oli myöntää edes puolustukseksi käydyn sodan oikeutus. Unien kaltainen on myös keskelle romaania sijoitettu kuvitelma rauhan tulosta, tasapainon mahdollisuus, joka kuitenkin särkyi pirstaleiksi ja hiipuu tuhattujen elämänarvojen ja väkivallan aiheuttamaan tuskaan.

Evakuoidut-romaaniluonnos päättyy unenomaiseen tilaan, jolle Jotunin tuotannossa ei ole vertaa. Äidin ja lapsen *pietä*-kohtaus, uupumus ja nukahtaminen tulipalopakkaseen synnyttää mielikuvien vastakkaisuudessakin yhteyden toiseen, samannimiseen unennäkijään ja äitiin, *Seitsemän veljeksien* Seunalan Annaan. Siinä missä tämä hellästi uneksii lapsensa kuolemasta ja Tuonen viidan rauhasta, siinä *Evakuoitujen* Anna taistelee unen houkuttelevaa ylivoimaa vastaan, koettaa herätellä kuoliaaksi paleltunutta poikaansa ja kohtaa jäisenä säteilevien tähtien "värähtelevät miekat". Äidin ja lapsen suhteesta avautuu kummassakin romaanissa sama elämän traagisuuden tunto, *Seitsemässä veljeksessä* kuulaana ja tyynenä, *Evakuoiduissa* synkempänä ja katkerampana.

Kummankin teoksen lopussa kuoleman uneen liittyvä pyhyys saa vaikuttavan ilmaisun. Seunalan Annan katse nousee "ylös pyhään pyöräyttävään korkeuteen" ja tavoittaa sieltä tuskin silmin näkyvän poutapääkysen, vilkkaan "kuin onnenlapsen aatos". *Evakuoitujen* Anna kokee pyhyiden lapsensa kautta keskellä kosmista vilua ja tyhjyyttä: " – Miksi nukuit, armaani. – Paulin silmät olivat kiinni, hän näytti rauhalliselta ja ikäänkuin hymyillen näytti sanovan, ettet arvaa, miten täällä on hyvä olla. Suuri salaisuus on minulla. Suuri, niin, pyhä. " Äidin katse kohtaa neuvotonna julmat tähdet. Niiden säteiden poltteenä hänen silmänsä jäätyvät auki. "Kaiken ne olivat häneltä saaneet."

VI

Jotunin teoksissa unet – useimmiten naisten näkemät – paljastavat ihmisen sisäisiä paineita ja ilmaisevat hänen suhdettaan voimiin, jotka eivät ole arkitodellisuuden piirissä hallittavissa. Tavallaan ne myös etäännyttävät kuvausta antamalla asioille viitteellistä sisältöä: unen kerronta voi vaihdella ja kerrotun unen kertoja voi kuvata yhtä paljon itseään kuin näkemäänsä tai kertomaansa unta, ellei hänen kauttaan sitten koko unen uskottavuus joudu kyseenalaiseksi. On varmaan kirjailijan harkintaa, että unen tulkinnasta tieteellisen menetelmän, psykoanalyysin avulla huomauttaa nimenomaan *Huojuvan talon* Eero, kylmän älyllisyyden edustaja.

Samalla kertaa subjektiivisina ja verraten helposti avautuvien symbolien kantajina jotunilaiset unet välittävät tajunnan kätköistä salaisuuksia, jotka lopulta nousevat koomisen ja traagisen rajan yli uusien merkitysten antajiksi ja ihmisielen monikerroksisuuden tulkeiksi.

KIRJALLISUUS

- JOTUNI, MARIA 1980: *Novelleja ja muuta proosaa. I-II*. Toim. IRMELI NIEMI. Helsinki-Keuruu: Otava.
 ———— 1963: *Huojuva talo*. Helsinki-Keuruu: Otava.
 ———— 1980: *Elämä ja kuolema. Näytelmät*. Toim. IRMELI NIEMI. Helsinki-Keuruu: Otava.

IRMELI NIEMI: *Ach, Unsinn, was soll der Teig in den Träumen schon Schlimmes bedeuten*” *Träume und Vorzeichen in der Prosa von Maria Jotuni*

Die Werke von Maria Jotuni sind gekennzeichnet durch einen ausgeprägten Realismus, der zwischenmenschliche Beziehungen und v.a. die psychologischen und moralischen Probleme der Frauen aufzeigt. Die auf eine romantische Auffassung hinweisenden Schlaf- und Traumelemente bei Jotuni wurden in ihrer Darstellungsweise nicht für bedeutsam angesehen.

Der sich nach Tag und Nacht gliedernde Rhythmus ist jedoch charakteristisch für Jotunis Figuren: Erwachen, Wachsein, Schlaf und Traum.

Das Erwachen erhält schon früh eine symbolische Bedeutung. Die Schilderungen von Schlaf und Träumen haben in Jotunis Prosa eine unterschiedliche Funktion. Der Schlaf gliedert die zeitliche Dimension der Geschehnisse. Er wird sowohl zur Vertiefung der psychologischen Darstellung als auch zur Aufdeckung von Sachen verwendet, die sonst konturenlos bleiben würden.

Viele der Figuren Jotunis vergleichen das Leben mit dem Traum, bisweilen als verlorenes Glück, bisweilen als etwas Alpträumhaftes. Das Traumhafte kann sich als Passivität des Erzählers zeigen, als Unvermögen, in den Lauf des Lebens einzugreifen. Der Traum kann auch einen Teil des natürlichen und gesunden Lebensrhythmus' bilden und das Unerklärbare erklärbar machen.

Im Spätwerk von Jotuni erhalten die Träume oft durch die damit zusammenhängenden Auslegungen und ihre betonte Gleichnishaftigkeit Gewicht. Die Versuche, die Träume auszulegen, können aber auch komische Züge annehmen. Schliesslich entwickelt sich zwischen Traum, Leben und Tod eine nahe, zugleich schmerzhaft und befreiende Beziehung.

Die Zustände von Traum und Wachsein vermischen sich auf tragische Weise im grossen Roman "Huojuva talo" ('Das schwankende Haus'). Im letzten Prosawerk von Jotuni, dem unvollendeten Romanentwurf "Evakuoidut" ('Die Evakuierten') verschmelzen im Sinn der Hauptfigur die Traumstrukturen mit der Wirklichkeit. Die Zeit des ganzen Romans ist wie ein langer Alptraum.

Die Träume entblößen den inneren Druck des Menschen – meistens der Frau – und zeigen sein Verhältnis zu Kräften, die im Rahmen der Alltagswirklichkeit nicht zu beherrschen sind. Die Träume vermitteln aus den Tiefen des Bewusstseins Bedeutungen und bringen die Vielschichtigkeit des menschlichen Sinnes zum Ausdruck.